

Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınımları Gereken Tavırlar¹

Ahmet Sait SICAK
Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Tefsir ABD.
ahsa99@hotmail.com

Öz

Kur'ân'da h-z-e kökü ve türevlerinin geçtiği âyetlerin hemen tamamına yakını müstehzilerin nasıl cezalandırılacakları hakkındadır. Müstehzilerin cezalandırılacaklarını ifade eden ilgili âyet-i kerimeler incelendiğinde; genelde bu âyetlerle, alay edenlerin tehdit edilmesinden ziyade başta Hz. Peygamber olmak üzere inançlarından ötürü alaya maruz kalan tüm müminlerin teselli edilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Allah (c.c.) Kur'ân'da, Hz. Peygamber'i ve inananları teselli etmesinin yanında alaycılara karşı takınılması gereken tavırları da müslümanlara talim buyurarak onlara tebliğ eksenli bireysel ve sosyal hayatlarında alaycılığın taziyikinden kurtulma ve başarıya ulaşma yollarını göstermiştir. Bu makalede Kur'ân'a göre dini alaya alanların dindeki yerleri belirlendikten sonra bu bilinç üzerine günümüz Müslümanlarının çok ihtiyaç duyduğu Kur'ân'da alaycılara karşı müslümanlara verilen tavsiye ve emirler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, İstihza, Dinle Alay Etme, Bilinç, Tavır.

In The Holy Qur'an, Attitudes A Muslim Should Adopt Toward Those Who Mock The Religion

Abstract

In the Holy Qur'an, almost all the verses which contain the root h-z-e with all its derivations expound on how mockers will be punished in the hereafter. When the verses regarding the way those mockers will be punished are investigated closely, it is observed that the underlying reason for the inclusion of such verses is not so much to threaten those who mock the verses of the Qur'an as a way to console Muslims, especially Prophet Muhammad, when they are under attack by nonbelievers because of their beliefs. Allah not only aims at giving Prophet Muhammad and believers the much-needed spiritual support to exhilarate them in their spiritual world but also teaches Muslims about the attitudes Muslims take when coping with mockers from the view point of conveying the messages of Islam so that a person can be at ease under the pressure of mockers in social life and does whatever is necessary to attain the end goals set by Allah. This study focuses on the advice and commands given in the Qur'an to help Muslims meet the very need of how to deal with mockers.

Keywords: Holy Qur'an, al-istihza, Mock, Ridicule, Consciousness, Attitude.

¹ Bu makale, *Kur'ân'da İstihza (Küçümseme)* adlı Yüksek Lisans tezinin 123-134. sayfalarından ve ilgili diğer bölümlerinden istifade edilerek ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Bu makale, dini alaya alanların kimler ve dini alaya alanlara karşı müminlerin takınmaları gereken tavırların neler olduğunu Kur'ân-ı Kerîm'de "h-z-e" kökü ve türevlerinin geçtiği âyetleri merkeze alarak belirlemeyi amaçlamaktadır.

Ancak her şeyi yaratana ait olabilecek mükemmellikteki hükümler,² hem yaratılıştaki hem de indirilen kitapta bir boşluk,³ şerik⁴ ve çelişki⁵ olmadığını beyan ettiği gibi, yaratılan ve indirilen arasındaki uyumun da en önemli göstergesidir. Her şeyi yaratan⁶ ve yarattıklarının mahiyetini en iyi bilen⁷ Yaratıcı⁸ da dini alaya alanlara karşı müminlerin almaları gereken tedbir ve önlemleri, takınmaları gereken tavırları, çözüm adına ortaya koymaları gerekenleri bireysel ve toplumsal realiteye uygun olarak belirlemiştir. Müslümanın hayatı boyunca karşılaşacağı problemlere en güzel çözümler⁹ içeren bu tavsiye ve emirler, Kur'ân'ın bitmeyen güzellikleri¹⁰ içerisinde araştırılıp bulunmayı beklemektedir.

Kur'ân'ın belirtilen özelliklerinin farkındalığıyla ele alınacak bu çalışmada, ilk olarak dini alaya alanlara karşı tavırlarını belirleyecek olan müminler için muhataplarının -dini alaya alanların- dindeki yerlerinin bilinmesi oldukça önemlidir. Sonrasında ise kazanılacak bu bilinç üzerine, psikolojik ve sosyolojik realiteye gerekli vurguları da yaparak, dini alaya alanlara karşı müminlerin almaları gereken önlemler, takınmaları gereken tavırlar, çözüm adına ortaya koymaları gerekenler ilgili Kur'ân âyetleri esas alınarak ortaya çıkarılmalıdır.¹¹

² "Yaratmak da, emretmek yetkisi (tüm buyurma, yasama kudreti) de O'na mahsustur." A'râf, 7/54; "Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah'tan daha güzel olan kimdir?" Mâide, 5/50.

³ Mülk, 67/3; Bakara, 2/106; Fussilet, 41/41, 42.

⁴ En'âm, 6/163; İsrâ, 17/111; Furkân, 25/2.

⁵ Enbiyâ, 21/22; Nisâ, 4/82.

⁶ En'âm, 6/101; Furkân, 25/2; Mü'min, 40/62.

⁷ Hicr, 15/86; Yâsîn 36/81.

⁸ Mülk, 67/14.

⁹ İsrâ, 17/9.

¹⁰ Tirmizî, Fezâilu'l-Kur'ân 14; Dârimî, Fezâilu'l-Kur'ân 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsne'd, 1/91.

¹¹ Dini alaya alanlara karşı sabırla mukabele edilmesi Kur'ân'da birçok yerde tavsiye ve emredilmiştir. Alaycılara karşı Kur'ân'ın sunduğu en önemli çözümlerden biri olan sabrın ilgili âyetlerle birlikte -âyetlerdeki tamamlayıcı diğer unsurlara da değinilerek- toplumsal barış ve çokkültürlülük açısından ele alınması ayrı bir makaleyi oluşturacak hacimde olduğu için bu konuya sonraki çalışmalarımızda yer vermeyi uygun bulduk. İlgili âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/186; Müzzemmil, 73/10; Tâhâ, 20/130; Sâd, 38/17; Kâf, 50/39 vb.

A. Dini Alaya Almanın Dindeki Yerini Bilme

Kur'ân'da "alaya alma"yı ifade eden birçok isim ve fiil¹² bulunsa da Kur'ân'da geçtiği yerler açısından sadece "dinin alaya alınması" bağlamında kullanılan *h-z-e*, kök ve türevleriyle birlikte Kur'ân'da 32 âyette toplam 34 defa tekrar edilmektedir. *H-z-e* kök ve türevlerinin geçtiği âyetlerin yirmi ikisi Mekkî, on tanesi ise Medenî'dir. Mekkî âyetlerin tümünde dini alaya alanlar kâfirlerdir. Bu âyetlerin bir kısmında Kur'ân'ın o günkü muhatapları arasındaki kâfirlerin¹³ dini alaya almalarından bahsedilmekte, bazılarında ise kâfirlere ibret ve başta Hz. Peygamber olmak üzere müminlere teselli olarak önceki kavimlerdeki¹⁴ veya ahiretteki¹⁵ halleri açısından inkârcıların dini alaya almaları aktarılmaktadır. Medenî âyetlerde ise *h-z-e* kök ve türevleri birçok farklı faile nispet edilmektedir. Alay etme, bu âyetlerden birinde müşâkele¹⁶ yoluyla dinle alay edenlerin karşılığını verecek olan Allah Teâlâ'ya,¹⁷ diğer birinde Hz. Musa'ya dine ait bir emirde "yoksa bizi alaya mı alıyorsun?" diyerek dini alaya alan yahudilere,¹⁸ bir diğerinde dine ait bir emrin alaya alınmaması uyarısında bulunularak müslümanlara,¹⁹ diğer birinde önceki kavimlerdeki kâfirlere,²⁰ üçünde ise münafıklara²¹ nisbet edilmektedir. Alay etme geri kalan üç âyetten birinde hem kâfirlere hem de münafıklara²² diğer ikisinde ise hem ehl-i kitaba hem de kâfirlere²³ isnad edilmektedir.

Dini alaya alma fiilinin Kur'ân'da kâfirler için kullanıldığı, Mekkî âyetlerde Kur'ân'ın muhatapları açısından sadece kâfirlere, Medenî âyetlerde ise küfür ahlaki taşıyarak bu fiili irtikâp eden başta münafık, ehl-i kitap ve kâfirlere isnad edildiği görülmektedir. İslam âlimleri de Kur'ân'daki kullanımına uygun olarak Cenâb-ı Allah ile, O'nun dini ve Resûlü'yle alay etmenin açık bir küfür ve en şiddetli inkâr nevelerinden olduğunda görüş birliği

¹² Geniş bilgi için bk. Ahmet Sait Sıcak, "Kur'ân'da İstihza (Küçümseme)" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 1-7.

¹³ En'âm, 6/5; Hûd, 11/8; Hicr, 15/95; Enbiyâ, 21/36; Şuarâ, 26/6; Lokmân, 31/6; Câsiye, 45/9.

¹⁴ En'âm, 6/10; Hicr, 15/11; Nahl, 16/34; Kehf, 18/56; Enbiyâ, 21/41; Furkân, 25/41; Rûm, 30/10; Yâsîn, 36/30; Mü'mîn, 40/83; Zuhruf, 43/7; Ahkâf, 46/26.

¹⁵ Kehf, 18/106; Zümer, 39/48; Câsiye, 45/33, 35.

¹⁶ Söz içinde bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi mânâsında edebî sanat. Müşâkele ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sıcak, *Kur'ân'da İstihza*, s. 14-18; İsmail Durmuş, "Müşâkele" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), c. XXXII, s. 154-155.

¹⁷ Bakara, 2/15; Kur'ân'da istihzanın Allah'a isnadı meselesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sıcak, *Kur'ân'da İstihza*, s. 9-23.

¹⁸ Bakara, 2/67, bu âyette diğer bir tevcih ise dinin alaya alınmasının cahillerin işi olduğunu belirten Hz. Musâ'ya şeklinde olabilir.

¹⁹ Bakara, 2/231.

²⁰ Râ'd, 13/32.

²¹ Bakara, 2/14; Tevbe, 9/64, 65.

²² Nisâ, 4/140.

²³ Mâide, 5/57, 58.

içindedirler.²⁴ Onlar, Hz. Allah ve Peygamberi ile alay etmeyi ya da onları küçük görmeyi “sebbetme (sövme)” olarak kabul etmişlerdir. Bu mânada Allah'a yalan ve acz nispet eden kimsenin de kâfir olacağı söylenmiştir.²⁵ Alay ve istihza konusu, öneminden dolayı fıkıh kitaplarında aslı küfür çeşitlerinden en büyüğü olan “ridde (dinden çıkma)” bölümlerinde ele alınmıştır. İbn Kudâme (v. 620/1223) “İster şaka yollu ister ciddi olsun Allah'a söven kimse kâfir olur. Allah ile, âyetleriyle, peygamberleriyle, kitaplarıyla alay eden kimse de böyledir” demiştir.²⁶ Nevevî (v. 676/1277), “Küfrü gerektiren fiiller, kasıtlı olarak ve din ile alay ederek sadır olan fiillerdir. Bu açıktır.” demektedir.²⁷ Kelam âlimlerinden Ömer Nesefî (v. 537/1142), din ile alay etmeyi, insanı küfre götüren yedi halden biri olarak zikreder.²⁸ Muhammed b. Abdülvehhab da (v. 1206/1792) alay ve istihzanın kişiyi kesin bir şekilde İslam'dan çıkardığını açıkça ifade etmiş,²⁹ kişiyi İslam'dan çıkartan on davranış ve inancı sayarken Peygamberin dininden olan bir şeyle veya onun sevabı ve cezasıyla alay etmeye altıncı sırada yer vermiştir.³⁰

Bir şeyle alay eden, onu inkâr ediyor demektir. İslam'a hakaret ise küfrün en büyüğüdür.³¹ İman edilmesi istenen mukaddes şeylere fiilen hakaret ve alay etme, onları küçümseme ve hafife alma ile bunları bozmaya çalışmanın en çirkin bir küfür olduğunda şüphe yoktur.³² Şu halde Allah'ın zatı, sıfatları, emirleriyle alay etmek ya da emir ve yasaklarını küçümseyici sözler söylemek küfür sayılmaktadır.³³

Gerek Kur'ân'daki dini alaya alanlarla ilgili âyet-i kerimeler gerekse dini alaya alanlarla ilgili olarak İslam âlimlerinin verdiği hükümlerin müslümanın zihninde bir bilinç olarak şekillenmesi oldukça önemlidir. Ancak bu bilinçle müslüman kendisini, küfre götüren bu amelden koruyabilecek, dinle alay eden toplum içinde çevresine hatta dost ve

²⁴ Ebü'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1993), V, 168.

²⁵ Ali el-Kari, *Şerhu'ş-Şifa* (İstanbul, 1299), II, 481-482.

²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni: Kitâbu'l-Murted* (4. bs. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin Türki, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1999/1419), XII, 298-299.

²⁷ Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), VII, 282.

²⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid* (thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, 1987), s. 106.

²⁹ Muhammed b. Said Kahtanî, *Din ve Dindarlarla Alay Etmek* (Guraba, 2003), s. 20.

³⁰ Muhammed b. Abdülvehhab, *Fethü'l-Mecid Şerhi Kitabi't-Tevhid* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1992), s. 422.

³¹ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzil* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), I, 186

³² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (sdl. İsmail Karaçam, Emin Işık, İstanbul: Feza Gazetecilik, t.y.), I, 207.

³³ Bkz. *el-Fetâvâ'l-Hindîyye fî Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebi Hanîfe* (nşr. Şeyh Nizam vd., Diyarbakır, 1973), II, 258; bkz. Hasan Kurt, *İslam İnançına Göre Nifak ve Münafık* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2004), s. 89.

yakınlarına karşı tavır koyabilme gücüne erişecek³⁴ ve dini hükümlere tabi olarak "Sakin Allah'ın âyetlerini şakaya almayın!"³⁵ uyarısına hakkıyla cevap verebilecektir.

B. Alay Edenlerin Alaylarına Mahal Bırakmama

Kötülüklerden ve zararlı şeylerden kurtulmanın, çıkar sağlamaya tercih edilmesi,³⁶ her şeyden önce bir hayat görüşü ve yaşam biçimidir. Batı toplumu ve şimdilerde onun etkisinde kalan çoğu insanımız bu ilkeyi anlamakta zorlanıp, çıkar sağlamanın³⁷ öncelikli olduğunu düşünürken, Doğu toplumu insanının önceliği kötülüklerden kurtulmaktır.³⁸ Belli bir tarihten itibaren Doğu kültürünün hayat tarzının temelini oluşturan Kur'ân-ı Kerîm'de³⁹ alaycılara karşı alınacak ilk tavır; onların alay etmelerinde materyal olarak kullandıkları dinin aslından olmayıp müminlerde bulunan söz, tavır, davranış ne varsa onun değiştirilip veya ortadan kaldırılıp alaylarına mahal bırakılmamasıdır. "Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın! Siz doğru yolda olduktan sonra sapanlar size zarar veremez."⁴⁰ âyetinde belirtildiği gibi insanın ilk başta kendisini kötülüklerden arındırıp düzeltmesi gereği, kendisini düzelttiği müddetçe zararlardan korunmuş olacağı, bu hakikati destekleyen ilkelerdendir. Aynı zamanda bir müslümanın hayra davet etmesi⁴¹ ve hayırda yardımlaşması⁴² nasıl dinin emriyse, kötülükleri engellemesi ve onlara fırsat vermemesi⁴³ ve bu hususta müminlerle yardımlaşması⁴⁴ da dinin emridir.

Kötülüğe yol açan vesilelerin önlenmesi (Sedd-i Zerâi') fıkıh usulünde de şer'i hükümlerin delilleri arasında olan genel bir kuraldır.⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de geçen; "Ey iman edenler! (Siz, onların böylesi kötü etkilerine karşı uyanık olun, mesela) «رَاعُوا» demeyin, «انظُرْنَا» deyin ve dinleyip itaat edin.

³⁴ Nisâ, 4/140; En'âm, 6/68.

³⁵ Bakara, 2/231.

³⁶ Def'-i mefâsîd celb-i menafî'den evlâdır. (Mecelle 30. Md.)

³⁷ Çıkar sağlamanın öncelendiği Batı menşeli akımlar için bkz. Capitalism; imperialism; pragmatism; utilitarianism Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (3. bs. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), s. 353; 588-589; 854-855; 1110-1111.

³⁸ İlhan Cengiz, *Mecelle Hukukun Doksan Dokuz İlkesi* (İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003), s. 34.

³⁹ Bakara, 2/219; Kehf, 18/74, 80. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Abdullah Tuzcu, "Kur'ân-ı Kerim Açısından Mecelle'nin Külli Kaideleri" (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s. 70-72 vd..

⁴⁰ Mâide, 5/105.

⁴¹ Kasas, 28/87.

⁴² Mâide, 5/2.

⁴³ Âl-i İmrân, 3/104.

⁴⁴ Mâide, 5/2.

⁴⁵ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü* (trc. Ruhi Özcan, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993, s. 231.

Kâfirler için acı veren bir azap vardır."⁴⁶ âyeti de Mâlikî fıkıhçıların Sedd-i Zerâî'ye delil getirdikleri âyetlerin başında gelmektedir.⁴⁷

Bu âyetin iniş sebebiyle⁴⁸ alakalı olarak Atâ (v. 113/732) rivâyetinde İbn Abbâs (v. 117/736) şöyle demiştir: Arapçada "bizi görüp gözetin.", "bizim çoban" anlamında olan «رَاعِنًا» kelimesine benzeyen «رَاعِيْنَا» yahudiler arasında birbirlerine sövmek için kullandıkları İbranî ve Süryanî dillerinde "iştir iştirmez olası, dinle a sözü dinlenmez herif!" gibi hakaret ve alaya alma mânası ifade eden meşhur bir kelimeydi.⁴⁹ Yahudiler, müslümanların Hz. Peygamber'e karşı «رَاعِنًا» diye hitap etmelerini, fırsat bilerek ve kendi dillerindeki «رَاعِيْنَا» kelimesini andıracak şekilde ağızlarını eğerek, bükerek, sövmek ve hakaret kastı ile «رَاعِيْنَا» demeye başlamışlardır.⁵⁰ Ayrıca "Daha önce gizlice söverken şimdi açıkça sövüyoruz" diye de sevinmekte idiler. Sa'd b. Muâz onların dillerini bildiği için,⁵¹ "Ey Allah'ın düşmanları, lanet olsun size, vallahi hanginizin, Resûlullah'a karşı bunu söylediğini bir daha iştirsem boynunu vururum." demiş, onlar da buna karşı "Siz böyle söylemiyor musunuz?" diye kaçamak bir cevap vermişlerdi. Bunun üzerine işte bu âyetin inmiş olduğu rivâyet edilmiştir. Nisâ Sûresi'ndeki

⁴⁶ Bakara, 2/104.

⁴⁷ Sedd-i Zerâî'ye delil getirilen diğer âyetler için bkz. el-En'âm, 6/108; A'râf, 7/163; Bakara, 2/35. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (2. b., Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1384/1964), II, 57.

⁴⁸ Âyetin sebab-i nüzûlü belli ve meşhurken farklı sebepler arama her ne kadar gerekli görülme de bu âyetle ilgili olarak Muhammed Abdud (v. 1322/1905) «رَاعِنًا» kelimesinin bu rivâyet dışında üç farklı anlamdan dolayı da yasaklanmış olabileceğini aktarmaktadır. Bunlardan birincisi Atâ ve Mücâhid'den (v. 104/722) rivâyet edildiği üzere bu kelimenin mânası "ihtilafa düşmek"tir. Fakat bu görüşe dilde bir şahit bulunmadığından itiraz edilmiştir. İkincisi ise bu kelimenin Abdullah b. Abbas ve Dehhak'a ve Mücâhid'den rivâyet edilen diğer bir görüşe göre "sen bizi gözet ki biz de seni gözetelim" mânasında olmasıdır. Buna göre Hz. Peygamber'e karşı bir edepsizlik içerdiği için yasaklama sebebi olmuştur. Ki bu görüş de Taberî (v. 310/923) tarafından sahabeye yakışmayacağı sebebiyle doğru bulunmamıştır. Son görüş ise bir erkek eşeğin, bir dişi eşeğe ilgi duyması durumunda kullanılan bu kelime bu mânasıyla alay sebebi yapıldığı için yasaklanmıştır. Sonuç olarak Hz. Peygamber'e ve dine karşı gelmeyi, edepli davranmamayı hangi görüş olursa olsun dini hafife ve alaya almayı içerdiği için âyette belirtildiği gibi «رَاعِنًا» kelimesinin yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Reşid Rıza, Muhammed Abdud, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Hakîm= Tefsirü'l-Menar* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1411/1990), I, 338; Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Haccac el-Mekki, *Tefsirü'l-İmam Mücâhid b. Cebr* (thk. Muhammed Abdüsselam Ebü'n-Nil, 1. bs., Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, 1410/1989), I, 210; Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tefsirü't-Taberî=Câmiü'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şakir; 1. bs., Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1420/2000), II, 459-466.

⁴⁹ Muhammed en-Nisaburi, el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), s. 28; Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, I, 374-375; Bedreddin Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002), I, 38; Ebû Saîd Nasirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil* (1. bs., Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1418/1997), I, 98; Ebü'l-Berekat Hafizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil* (1. bs., Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), I, 117-118. H. Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzul: Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri: Fatıha ve Bakara Sureleri* (İstanbul: Elif Ofset Tesisleri, 1978), I, 69-70.

⁵⁰ Elmalılı, I, 375.

⁵¹ Kurtubî, II, 57.

"yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirerek, dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak, Peygambere karşı da, "işittik ve isyan ettik, dinle ey dinlenmez olası, *râinâ*, derler."⁵² âyeti bu hadiseyi açıkça göstermektedir.⁵³

Sebeb-i nüzûlden de açıkça anlaşılacağı gibi Kur'ân, müminlerin alaya vesile yapılan sözlerini değiştirmelerini emretmekte, alaya mahal bırakmalarını istemektedir. Âyette sadece sözlerine dikkat etmeleri gerektiği geçse de nassın delaletiyle alaya vesile edilen sözler hakkındaki hükmün *meskûtun anı* (tavır ve davranışlar) hakkında sübutu, *mansûs aleyh* (söz) hakkında sübuttan da üstündür.⁵⁴ Böylelikle bu âyet, müminlerin sözleriyle dinin alaya alınmasına mahal bırakmamayı emrettiği gibi -hatta daha kuvvetli bir şekilde- müminlerin tavır ve davranışlarıyla da dinin alaya alınmasına imkân tanımamaları gerektiğini belirtmektedir.

Alay edenlerin alaylarına fırsat vermeme, müslümanın kendine düşen dini sorumluluğu yerine getirmesi ve dinin alaya alınmasının engellemesinin yanında dini alaya alma potansiyelini taşıyanlar için de oldukça önemlidir. Alay edenlerin bu davranışları, onların imandan uzaklaşmalarını ve küfürlerini arttırmalarını sonuç veren bir kötülüktür. Hadis-i şeriflerde insanları iyiye yönlendirmenin sevap olduğu,⁵⁵ bir iyiliğin oluşumuna vesile olanın iyiliği yapan gibi kabul edileceği⁵⁶ belirtildiği gibi, kötülüklerden sakınılması yanında kötülüklerde çığır açılmaması,⁵⁷ sebep olunan kötülüğün günahından sebep olanın da bir pay alacağı⁵⁸ birçok yerde belirtilmiştir. Hz. Peygamber hayatında gerek inanmayanların gerekse inananların kendinden kaynaklanan bir sebeple kötü bir duruma düşmemeleri için elinden geleni yapmıştır.⁵⁹

Bu konuda Hz. Peygamber'in hassasiyetini Safiye Binti Huyey (r.a.) şöyle anlatmaktadır: Resûl-i Ekrem (a.s.) itikâfa girmişti. Bir gece onu ziyarete gidip konuştum. Sonra eve dönmek üzere kalktığım zaman o da beni evime götürmek üzere kalktı. Bu sırada Ensar'dan iki kişi, Allah onlardan razı olsun, bizimle karşılaştı. Peygamber (a.s.) onları görünce oradan çabucak uzaklaşmak istediler. Resûl-i Ekrem (a.s.): "Biraz yavaş olun. Yanımdaki Safiyye Binti Huyey'dir" dedi. Onlar: Elçisinin uygunsuz bir davranışta bulunmasından Allah'ı tenzih ederiz, Ya Resûlallah! deyince de: "Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolaşır, onun sizin kalbinize bir kötülük veya bir şüphe atmasından korktum" buyurdu.⁶⁰ Hz. Peygamber kötülüğe

⁵² Nisâ, 4/46.

⁵³ Elmalılı, I, 375.

⁵⁴ Zekiyyüddin Şaban, *Usulü'l-Fıkhi'l-İslami* (Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1971), s. 372-373.

⁵⁵ Müslim, Zekât, 69; Ayrıca bk. Nesâî, Zekât, 64.

⁵⁶ Müslim, İmâre 133; Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 115; Tirmizî, İlim 14.

⁵⁷ Buhârî, Cenâiz 33; Enbiyâ 1, Diyât 2, İtisâm 15; Müslim, Kasâme 27; Ayrıca bk. Tirmizî, İlm 4; Nesâî, Tahrim 1; İbn Mâce, Diyât 1.

⁵⁸ Müslim, İlim 16; Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Sünnet 6; Tirmizî, İlim 15; İbn Mâce, Mukaddime 14.

⁵⁹ Müntehine, 60/5.

⁶⁰ Buhârî, İtikâf 11, Bed'ü'l-Halk 11, Ahkâm 21; Müslim, Selâm 23-25; Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Savm 79, Edeb 81; İbn Mâce, Sıyâm 65.

sebebiyet vermekten kaçındığı gibi başkalarının günaha girmelerini engelleyici tedbirler alan müslümanları da taltif etmiştir. Hz. Ali'nin aktardığına göre: "Bulutlu ve yağmurlu bir günde Baki'de Resûlullah'la beraberdik. Merkebe binmiş bir kadın geçiyordu. Merkepten düşecek oldu da Resûlullah (bir, yeri açılır endişesiyle) ondan yüzünü döndü. Orada bulunanlar: Kadının pantolonu (sirvalı) var (üzeri açılmaz) dediler de Resûlullah: "Pantolonlar (sirvaller) edinin. Çünkü onlar en iyi örten elbiselerinizdendir. Kadınlarınızı (avretini) da dışarı çıktıklarında onlarla koruyun." buyurdular. Bir başka rivâyette ise, kadının o hâli hoşuna gittiğinden ötürü memnuniyetini ifade ederek: "Allah sirval giyen kadınlara merhamet eylesin." buyurdular.⁶¹ Görüldüğü üzere verilen örneklerin, belki önemsenmeyecek, sahabenin tavrında olduğu gibi garipsenecek ve Hz. Peygamber'in tavrında olduğu gibi beklenmeyecek durumları ilgilendirmesi, kötülüğe fırsat vermemenin ulaşması gereken seviye bakımından müminler için hedef koyacak düzeydedir.

Âyette sadece "şöyle böyle demeyi bırakın" denilmeyip ne denilmesi gerektiğinin de öğretilmesi eğitimde örnek alınması gereken önemli bir Kur'ân yöntemidir. Böylece müslümanlar bir bocalama içine girmedikleri gibi söylenebilecek en güzel kelimeyi de öğrenmiş olmaktadırlar. «رَاعِنَا» demenin yasaklanması, sosyal hayatın pek çok yönüne ışık tutmaktadır. Bunlar: Anlamı tam olarak bilinmeyen alaya sebep olabilecek ithal kelimelerle konuşmaktan, -kendilerine yakıştırsalar da- halkın güdülecek sürü olmadığına, sosyal seviyesi farklı olanlar arasındaki konuşmaların altın kuralından, gerçeğe karşı gösterilecek tepkiye ve siyasetin erdemini korumaya kadar, bir dizi ahlâkî davranış ve kuralların temellerini oluşturmak olarak özetlenebilir.⁶²

Müslümanın genelde hem kendi hem de başkaları adına kötülüğe giden yolları kapatması, özelde ise alay edenlerin alaylarına mahal bırakmaması hususunda dikkat edilmesi gereken bir konu da; bazı insanların kötülüklerine sebep olabilir düşüncesiyle iyi olarak kabul edilenin bırakılmaması ve dinî emrin önüne geçilmemesidir. Bu husus din içinde alternatifini bulunan "râinâ" örneğinin aksine dinin aslından olması hasebiyle müslüman için alternatifini olmayan durumlarla ilgilidir. Aslında mükemmelliğe ancak imkân dâhilinde ulaşılan⁶³ bir dünyada yaşandığını bilen bir insan için bu durum bir problem arz etmemektedir. Hadis-i şerifte

⁶¹ Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-Ummal fî Süneni'l-Akval ve'l-Ef'al* (neşr. Bekri Hayyani, Saffet Sakka,5. bs., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), XV, 528.

⁶² Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001), II, 114.

⁶³ Mehmet Dalkılıç, "İslam Düşünürlerinin Âlem Görüşü: -Olabilecek Âlemlerin En Mükemmel-", *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu*, 15 Mayıs 2008, 2008, II, 5-10; M. Cüneyt Kaya, "Gazzali ve Alemin Mükemmelliği: Leyse fi'l-İmkan'ın İbn Sinacı Kökleri Üzerine", *900. Vefat Yılında İmam Gazzali: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı 07-09 Ekim 2011 İstanbul*, 2012, s. 561-601.

"Allah'ın emrini yerine getirmede kınayanların kınamalarından korkmamak üzere biat ettim."⁶⁴ buyrulmaktadır. Aynı şekilde Yüce Allah, şeytan ve avenelerinden korkulmaması gerektiğini "Size o haberi getiren adam şeytanın tekidir. O sizi kendi dostları ile korkutmak ister. Fakat siz mümin iseniz onlardan korkmayın, Ben'den korkun."⁶⁵ âyetiyle bildirmektedir: Nitekim İsrâ mucizesinin sabahında Resûlullah, Ümmü Hâni'e başından geçenleri anlattıktan sonra evden dışarıya çıkmak isteyince Ümmü Hâni' elbisesini tutarak: "Allah aşkına bu olayı halka anlatmayın. Yoksa onlara sizi alaya almak için bir koz daha vermiş olacaksınız." demiş, buna rağmen, Resûlullah (a.s.), "ben bunu mutlaka anlatacağım" diyerek evden çıkmış ve kendine düşen tebliğ vazifesini kınayanların kınamasına ve alay edecek olanların o hakaret dolu sözlerine değer vermeksizin hakkıyla yerine getirmiştir.⁶⁶

C. Alay Edenlerin Meclisinden Ayrılma ve Onları Dost Edinmeme

İnsanın bir dine intisap etmesi veya bir dinden çıkmasında, çevresinin ve içinde bulunduğu toplumun etkisi hiçbir zaman küçümsenemez.⁶⁷ Buna dikkat etmemek insanın sosyal gerçekliğini inkâr etmek mânasına gelir. Toplum, insanın ilk çevresini oluşturan anne ve baba sonrasında, insanın dini tercihiinde doğrudan söz sahibi olan ana etkenler arasında sayılmaktadır. İnsanın sahip olduğu çevresinin bu özelliğini "Ve her doğan fıtrat üzere doğar. -Ta ki dili kendisi hakkında açıklamada bulununcaya kadar."⁶⁸ Sonra da annesi babası, onu yahudi, hıristiyan yahut da mecusî yapar.⁶⁹ hadîs-i şerifi en güzel bir şekilde açıklamaktadır. Bir şahıs ilk başta nasıl anne ve babasının çocuğu olarak onlara izafe ediliyorsa, aynı şekilde çevresinin gelişmesiyle birlikte yaşadığı kültürün ve toplumun bireyi olmaktadır.⁷⁰ İnsan, hayatını idame ettirdiği cemiyetin kurallarına, adetlerine, geleneklerine ve hatta inançlarına, sosyalleşme süreci içerisinde, farkında olmadan benimseyerek uymakta, cemiyetin kendisinden yapmasını ve yapmamasını istediği hususlara riayet etmektedir.⁷¹ Kişisel olduğu kadar ortamsal etkenlerin de etkileşimiyle ortaya çıkan uyma davranışı, iman

⁶⁴ Buhârî, İman 11; Müslim, Hudud 41; Nesâî, Bey'a 17; Tirmizî, Hudud 12; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, t.y.), II, 272.

⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/175.

⁶⁶ Ebü'l-Ala Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hazreti Peygamberin Hayatı* (trc. Ahmed Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992), III, 327.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Karyağdı, "Kur'an'a Göre Sosyal Çevrenin İnanç ve Davranışlara Etkisi" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).

⁶⁸ Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmam Abdürrezzak es-San'ânî, *el-Musannef* (thk. Habiburrahman A'zami, Beyrut: El-Meclisü'l-İlmi, 1983), XI, 122.

⁶⁹ Buhârî, Cenâiz 92; Ebû Dâvut, Sünne 17; Tirmizî, Kader 5.

⁷⁰ Orhan Çaplı, *İnsanın İç Dünyası* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992), s. 94.

⁷¹ İzzet Er, *Sosyalleşme, Sosyal Gelişme ve İslam: Din Sosyolojisi Açısından Bir Deneme* (Bursa: Furkan Kitabevi, 1988), s. 2.

etmeyi sağlamakla kalmayıp kişinin sahip olduğu iman esaslarını bırakarak bir başka dine girmesinde de motive edici bir rol üstlenmektedir.⁷²

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın mesajının inkâr edildiği, hafife alındığı ortamlarda müminlerin bulunmamalarının emredilmesi⁷³ de çevrenin insanın dini hayatı üzerindeki fonksiyonunun önemine işaret etmektedir. Aynı ortamı paylaşmayı yasaklayan âyetin devamında, müslümanlara verilen emre uymaz ve bu tür meclislerde bulunurlarsa "kesinlikle onlar gibi olacakları" ikazının yapılmış olması ilgili âyetlerin, çevrenin inanca tesiriyle irtibatlı olarak anlaşılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁷⁴

Kur'ân'da çevrenin inanç üzerindeki etkisine vurgu yapan ve dinle alay edenlere gösterilmesi gereken tavrı başta Hz. Peygamber olmak üzere müminlere hatırlatan biri Mekkî diğeri Medenî iki âyet vardır. Mekkeli müşrikler, bir araya geldiklerinde, Allah'ın âyetlerini tekzip, inkâr ve alay konusu eden konuşmalara dalarlardı. Hz. Peygamber beşerî münasebetler, tebliğ ve ibadet gibi maksatlarla Kabe gibi müşterek mekânlarda müşriklerle birlikte olurdu. Yüce Allah, böyle durumlarda müşriklerin inkâr dolu istihzalarına karşı, Hz. Peygamber'den ve inananlardan kayıtsız kalmayıp tepki göstermelerini emretmiştir:⁷⁵ "Âyetlerimiz hakkında alaylı tavırla münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir konuya geçinceye kadar kendilerinden yüz çevir, eğer şeytan bunu sana bir an unutturursa, hatırına geldiği gibi hemen kalk, artık o zalimler güruhuyla oturma!"⁷⁶ Mekke'de inen bu âyette hitap zahiren Hz. Peygamber'edir. Bazı müfessirler, âyette sadece Hz. Peygamber'e hitap edildiğini, dolayısıyla buyruğun da yalnız ona yönelik olduğunu ileri sürmüşlerse de yaygın kanaate göre âyetin muhatabı Resûlullah'la birlikte o gün hayatta olan ashabı ve bütün ümmetidir.⁷⁷ Çünkü o dönemde aynı olaya her mümin maruz kalabilmektedir. Aynı şekilde âyet, benzer hâl ve tavırlarla karşılaşan günümüz müslümanlarına da yol göstermektedir.⁷⁸

Âyette her ne kadar açık bir şekilde alay etmek için kullanılan fiil ve isimler geçerse de Müfessirler âyetteki "*Allah'ın âyetleri hakkında ileri-geri konuşmaya dalmak*" ifadesinden kastın Kur'ân-ı Kerim'i alaya almak veya eleştirmeye kalkışmak olduğunu dile getirmişlerdir.⁷⁹ Havd "خوض" kelimesi sözlükte; "gayesiz bir şekilde -bir oyun ve eğlence olarak- bir şeye dalmak, girmek, bir

⁷² Hülya Alper, *Bir Kelam Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), s. 203.

⁷³ Nisâ, 4/140; En'âm, 6/68.

⁷⁴ Alper, s. 196.

⁷⁵ Yunus Ekin, *Kur'ân'a Göre İnançsızlık*, İzmir: Işık Yayınları, 2001), s. 205.

⁷⁶ En'âm, 6/68.

⁷⁷ Hayreddin Karaman, v. dğr., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), II, 336-337.

⁷⁸ Abdullah Yalman, "Kur'ân-ı Kerimde İstihza (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 80.

⁷⁹ Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (3. bs., Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1420/1999), XIII, 22.

şeyden bahsetmek ve yalanla gerçekten uzaklaşarak aşırı derecede bir konuya dalma" anlamlarına gelmektedir.⁸⁰ Nitekim "ض-و-خ" Müddessir Sûresinin "Biz de (batıla) dalanlarla beraber daldık"⁸¹ âyetinde de aynı mânada kullanılmıştır.

Âyette öğretilen "Kendilerinden yüz çevir" buyruğundaki "yüz çevirme"nin şekli ile ilgili yorumunda Râzî (v. 606/1209), alaycılara gösterilmesi gereken tepkinin onların yanından kalkıp uzaklaşmak sureti ile olabileceği gibi, başka şekillerde de olabileceğini savunarak⁸² "yüz çevirme"den maksadın; onların fikrine katılmamayı, onları reddetmeyi ortaya koymak olduğunu binaenaleyh bu maksadı ifade eden her türlü tutumun uygun olacağını belirtir.⁸³

Çoğunlukla müfessirler âyette yerilen "Allah'ın âyetlerin hakkında ileri geri konuşup da terk edilmesi gereken kimselerin" kâfirler ve münafıklar olduğunu söylerken bazı müfessirler, ehl-i hevâ olup yerli yersiz konuşmayı ve Allah'ın âyetleri hakkında gereksiz ve kötü niyetli tartışmaları alışkanlık edinmiş olan bazı mezhepçi ve bidatçi günahkâr müslümanların da böyle bir feci davranışı sergileyebileceklerini, dolayısıyla aynı terk etme ve yüz çevirme tepkisinin bu tür müslümanlara da gösterilmesi gerektiğini dile getirmektedirler.⁸⁴ M.Abduh'a (v. 1322/1905) göre bu âyet, her zaman ve zemindeki müminlere "Ey müminler, ister Peygamberi ve dinini yalanlayan kâfirlerden olsun isterse tefrika çıkartmak isteyen hevâ ehli (fanatik mezhepçiler)den olsun bizim âyetlerimizle ilgili ileri geri konuşanları, güç göstermek için cedelleşenleri ve alay edenleri terk edin ve onlar bu kötü işlerinden vazgeçinceye kadar onlardan yüz çevirin ve onlara sırtınızı dönün" emrini beyan etmektedir.⁸⁵ Elmalılı da âyetin en sonundaki "artık o zalimler topluluğu ile oturma." kısmında kelimenin "zalimler" şeklinde çoğul olarak kullanılmasının "lafı dalma (havd)" mefhumunda sınırı aşma mânası bulunduğu işaret etmek ve yasaklama sebebini genelleştirme ile bütün zalimlerle beraber oturmanın da yasaklandığını açıklamak olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

Söz konusu her iki âyette değer yargıları, inanç esasları, Allah, Peygamber ve Allah'ın kitabıyla ilgili yapılan olumsuz tavırlar ve hakaret içeren söz ve davranışlara karşı ortamı terk etme ve konuşulanı dinlememe şeklinde tepki gösterilmesi istenirken bu emrin, tebliği terke yol açacak şekilde anlaşılması oldukça mahzurludur. Dinin bir emrini yerine getirirken diğer aslî bir emrinin işlevselliğinin ortadan kaldırılması dinin ruhuna da uymamaktadır.

⁸⁰ Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga* (1. bs., Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, 1422/2001), VII, 196; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (3. bs., Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1994), VII,147.

⁸¹ Müddessir, 74/45.

⁸² Yalman, s. 80.

⁸³ Râzî, *Mefâtilu'l-Gayb*, XIII, 22.

⁸⁴ Yalman, s. 80-82.

⁸⁵ Reşid Rıza, VII, 421.

⁸⁶ Elmalılı, III, 444-445.

Aslında Kur'ân'ın bütünselliği⁸⁷ içerisinde değerlendirildiğinde âyette bulunan "فَاعْرِضْ عَنَّهُمْ" emriyle, "onlardan yüz çevir, onlara aldırış etme" denilirken onların inzar edilmemelerinin kastedilmediği görülecektir. Çünkü bundan sonra gelen âyette, "Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak! Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felâkete dâçar olmaması için de Kur'ân ile nasihat et"⁸⁸ buyrulur tepkinin tebliği engelleyecek sınıra ulaştırılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.⁸⁹

Medine'de nazil olan âyette ise hitabın müslümanları da kapsadığı açık bir şekilde ifade edilir. Yahudi hahamlar buldukları meclislerde Kur'ân'dan küfür ve alay ile bahsederler ve münafıklar da onlarla beraber bulunur, dinlerlerdi. Bunun üzerine En'âm Sûresi 68. âyet meâl olarak anılmış; Peygamber'e hitabın, bütün ümmetini de kapsadığı belirtilerek şöyle buyrulmuştur:⁹⁰ "Allah size kitapta şunu da bildirmiştir: «Allah'ın âyetlerinin inkâr ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir konuya geçmedikçe onların yanında oturmayın.» Böyle yaparsanız siz de onlar gibi olursunuz. Şüphe yok ki Allah münafıkları da, kâfirleri de cehennemde bir araya getirecektir."⁹¹

Böylece kalbî rıza ile ilahî emre muhalefet ederek yahudilerin İslam'la alay etmelerine katılan münafıkların -kişinin arkadaşlık ettiği dostunun dini üzerine olduğu⁹² ve ahirette sevdikleriyle beraber olacağı,⁹³ bir guruba benzemeye çalışanın onlardan olduğu⁹⁴ hadislerinde de ifade edildiği üzere-âhirette de onlarla beraber olacakları, müslümanlarla değil yahudi ve kâfirlerle birlikte haşır edilecekleri beyan edilmiştir. Bu durum ilk başta kalbî rıza ile olmasa da aynı sonucu doğurabilmektedir. Çünkü o ortamda bulunmak, her ne kadar o fikir ve konuşmalara katılmamış olursa da sessiz bir kabul⁹⁵ ve kapalı bir destek anlamı taşımaktadır.⁹⁶

Kur'ân'da dinle alay edenlere gösterilecek tavır; dini alaya alanlarla aynı meclisin paylaşılması, onlarla beraber olunmaması emredilen âyetlerle sınırlı kalmaz. Bu âyetlere ek olarak onlarla kalbî ve dostâne tüm irtibatın kesilmesi gerektiği ise "Ey iman edenler! Ne dininizi alay ve eğlence konusu yapan sizden önce kendilerine kitap verilenleri, ne de diğer kâfirleri dost (ve

⁸⁷ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri* (İstanbul: Şule Yayınları, 1992); Ahmet Sait Sıcak, "Kur'ân Tefsirinde Öznellik" (Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 176-251.

⁸⁸ En'âm, 6/70.

⁸⁹ Yalman, s. 81.

⁹⁰ Elmalılı, III, 107.

⁹¹ Nisâ, 4/140.

⁹² Ebû Dâvûd, Edeb 19; Tirmizî, Zühd 45.

⁹³ Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165.

⁹⁴ Ebû Dâvûd, Libas 4.

⁹⁵ Krş. Ömer Faruk Habergetiren, "İslam Hukuku Muamelat Konularında "Sukuta" Rıza Anlamı Verilen İşlemler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2, (2012): 131-165.

⁹⁶ Yalman, s. 80.

üzerinize yönetici) edinmeyin. Mümin iseniz, Allah'ın bu buyruklarına karşı gelmekten sakının!"⁹⁷ âyeti ile bildirilmiştir. Böylece dine yapılan alaylardan, onların menfi etkilerinden korunmuş olan müslümanların dine karşı alaycı tavır takınan dostlarının kötü etkilerinden tamamen kurtulmaları sağlanmıştır. Saîd b. Cubeyr veya İkrime'nin İbn Abbas'tan rivâyetlerinde âyetin indirilme sebebi şöyle anlatılmıştır: yahudilerden Rifâa ibn Zeyd ibn Tâbût ve Suveyd ibnu'l-Hâris müslüman olmuş görünmüş ve sonra da münafıklığa başlamışlardı. Müslüman göründükleri için bazı müslümanlar onlara dostluk beslemeye başlamışlar bunun üzerine âyeti kerime nazil olmuştur.⁹⁸

Âyetin iniş sebebi hususi olmakla birlikte hükmü umumi olup⁹⁹ müslümanlara yöneltilen her türlü alay etme, küçümseme ve onları eğlence yerine koyma gibi kinci davranışları ve bu davranışların sahibi olan kâfirleri içermektedir.¹⁰⁰ Mâide Sûresinin 51. âyetinde, "yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyiniz" denirken, gerçekte, onların kendi aralarında dost oldukları, müminlerle dost olmadıkları vurgusu yapılmaktadır. Aynı sûrenin 57. âyetinde ise din ile alay etmeleri gerekçe olarak belirtilmektedir.¹⁰¹ Bu kişilerin din ile alayları; kalben küfürde ısrar ettikleri halde, dilleriyle İslâm olmuş görünmeleri,¹⁰² dini çirkin maksatlara alet yapmak, dini eğlence ve oyuncak yerine koymak şeklindedir. Bununla önce Müslümanlığını açığa vurarak, müslümanları içlerinden ifsat etmek isteyen dönme kâfirlere dikkat edilmesi gereği vurgulanmıştır.¹⁰³ Böyle bir tavırla dini aşağılayanları dost edinmek ise akıldan oldukça uzaktır. "Müminler, müminleri bırakıp, kâfirleri veli edinmesinler."¹⁰⁴ âyetinin sebebi nüzülü dost edinmemenin sebebini açıklayıcı mahiyettedir; İbn Abbas'tan rivâyete göre Ka'b ibnu'l-Eşref'in antlaşmalısı Haccâc ibn Amr, Kehmes ibn Ebi'l-Hukayk ve Kays ibn Zeyd adındaki yahudiler Ensar'dan bazılarına karşı, onları dinlerinde belki fitneye düşürürüz düşüncesiyle dostluk beslerlermiş. Rifâa ibnu Munzir ibnu'z-Zubeyr, Abdullah ibn Cubeyr ve Sa'd ibnu'l-Hayseme onların Ensar'dan dostlarına: "Bu yahudilerden uzak durun, onlarla birlikte olmaktan, onlara dost olmaktan sakının ki sizi dininizde fitneye düşürmesinler." demişler. Fakat onlar bu yahudilere karşı dostluk beslemekte, onlarla birlikte olmaktan ısrar etmişler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir.¹⁰⁵

⁹⁷ Mâide, 5/57.

⁹⁸ Taberî, X, 429; Vâhidî, s. 137-138.

⁹⁹ Ömer Kara, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında İtibar Sebebin Hususiliğine Değil Lafzın Umumiliğinedir İlkesine Usulcülerin Metodolojik Yaklaşımı" (Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998).

¹⁰⁰ Kur'ân Yolu, II, 239.

¹⁰¹ Bayraklı, VI, 67-69.

¹⁰² Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, XII, 387.

¹⁰³ Elmalı, III, 273.

¹⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/28.

¹⁰⁵ Taberî, VI, 314.

Yahudilerin niyetlerinden ve ashabın uyarılarından anlaşıldığı gibi müslümanların Yahudilik veya İslamiyet dışında herhangi bir dinden olan kimseleri dost edinmeleri onları dinlerinde fitneye sürüklemektedir. Bu durum, karşı taraf özellikle fitneye düşürmek istemese dahi böyledir. Çünkü kişinin dostu inanç, hareket ve davranış olarak kendi dininden olmadığı müddetçe dostuna kendi inanç, hareket ve davranışının tabii olarak propagandasını yapıyor demektir. Bu durumda müslüman'ın kötü örnekten etkilenmemesi için her an uyanıklık ve tepki halini devam ettirmesi gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de kişinin kötülüğe karşı her an uyanıklık ve tepki hali içerisinde olması gerektiğini "Sizden kim bir kötülük görürse onu eli ile değiştirsin. Gücü yetmezse dili ile değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle (buğz etsin). Bu ise imanın en zayıf mertebesidir."¹⁰⁶ sözüyle belirtmiştir. Bu sebeple dini alaya alan, hicveden, karikatürize eden kim olursa olsun, ister yahudi, ister hristiyan, isterse putperest veya ateist olsun, onları dost ve yönetici edinmemek gerekir.¹⁰⁷

D. Aldırış Etmeme ve Kendine Düşeni Yapma

Yüce Allah insanı ve cinleri ancak ve ancak kendine ibadet etmeleri için yaratmıştır.¹⁰⁸ Bu görev üzere yaratılmış olan insanın da tüm hayatını ibadet olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Böylece Rabbinin sunacağı ödüllere ve mükâfata ehil hale gelmeye çalışmalıdır. Allah'ın (c.c.) vaat ettiği en büyük mükâfat ise cennetlerden daha üstün olan, Allah'ın kendilerinden razı olmasıdır.¹⁰⁹ Başta kul sonrasında ise resûl olarak kabul ettiğimiz Hz. Muhammed (a.s.)'de tebliğ görevini bir kulluk ve ibadet olarak yapmaktaydı. Müşrikler Hz. Peygamber'in bu görevi yapmasından rahatsız olmakta ve O'na alay ederek ve gerçek dışı iddialar ortaya koyarak engel olmaya çalışmaktaydılar. Müşriklerin bu davranışları karşısında Hz. Peygamber üzülmekte ve incinmekteydi. İşte böyle bir durumda "Seninle alay edenlerin haklarından gelmeye Biz yeteriz."¹¹⁰ buyurularak, Hz. Peygamber'e Cenâb-ı Allah'ın güvencesi altında olduğu ayrıca alay edenlere karşılık vermesi gerekmediği, en güzel karşılığın Allah tarafından verileceği belirtilmiştir. Ardından teselli etmeye devam edilerek "Onların bu kabil iddialarından ötürü senin canının sıkıldığını çok iyi biliyoruz."¹¹¹ âyetiyle, kendinden ve içinde bulunduğu durumdan haberdar bulunduğu ifade edilmiştir. Bu ise O'nun için en büyük bir tesellidir.¹¹²

Hicr Sûresi'nde Hz. Peygamber'e teselli veren âyetler bunlarla sınırlı kalmamakta, tamamlayıcı unsur olarak sonraki âyetlerde O'ndan bazı

¹⁰⁶ Müslim, İman 78; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İman 17; İbn-i Mâce, Fiten 20.

¹⁰⁷ Mahmut Toptaş, *Kur'ân-ı Kerim Şifa Tefsiri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1994), II, 445.

¹⁰⁸ Zâriyât, 51/56.

¹⁰⁹ Tevbe, 9/72.

¹¹⁰ Hicr, 15/95.

¹¹¹ Hicr, 15/97.

¹¹² Bayraklı, X, 423.

isteklerde de bulunmaktadır. Kur'ân'da "Ama sen Rabbini hamd ile tenzih et ve secde edenlerden ol."¹¹³ denilmekte; «Rabb» lafzının Hz. Peygamber'in zamirine izafesi, Allah'ın Peygamberi hakkında ne kadar lütfkâr olduğunu belirtmekle beraber -hükümün sebebini de hissettirerek-¹¹⁴ kendisine, görevinin ibadet olduğu bir kez daha hatırlatılmaktadır. Böylece kendisine düşenin sadece tebliğ olduğu;¹¹⁵ "Ya onları uyardığımız birtakım belaların bir kısmını sana gösterir, ya da bundan önce senin ruhunu teslim alırsın, fark etmez. Zira senin görevin sadece tebliğ etmektir, hesap görmek ise Bize aittir."¹¹⁶ ayeti ve "Eğer bu çağrıya sırtlarını dönerlerse, hoş biz de seni üzerlerine bekçi göndermedik ya! Senin görevin sadece tebliğdir."¹¹⁷ gibi birçok âyetle belirtilmiştir.

Yapılan tebliğ sonrasında hidayetini kendisinden beklenmediği aksine; "Sen dilediğin kimseyi doğru yola erdirmeyebilirsin! Lâkin ancak Allah dilediğini doğruya hidayet eder. O, hidayete gelecek olanları pekiyi bilir."¹¹⁸ âyetiyle beyan buyrulduğu üzere hidayetini Allah'ın meşietine bağlı olduğu bir kere daha hatırlatılıp Allah'ın kulundan beklediğinin ibadet olduğu "Sana ölüm gelip çatıncaya kadar da Rabbine ibadet et!"¹¹⁹ âyetiyle ikaz edilmiştir. "O halde onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinin yüceliğini ilan et, O'na hamd et. Gecenin bazı vakitlerinde, gündüzün bazı taraflarında da O'na ibadet et ki Allah rızasına eresin."¹²⁰ âyeti ile de yaptığı kulluğun sonucunda kulluğa verilecek en büyük mükâfat olan Allah rızasının esas gaye olmaktan hiçbir zaman çıkarılmaması gerektiği belirtilmiştir.

Alay edenlerin incitici ve yaralayıcı sözlerinden canı sıkılan kalbi daralan Hz. Peygamber'e "Sen Rabbini hamd ile tenzih et ve secde edenlerden ol." ve "Ve sana ölüm gelinceye değin Rabbine ibadet et."¹²¹ âyetleriyle çare olarak dört şey gösterilmiştir: Tesbih, tahmid, secde (namaz)¹²² ve ibadet.¹²³

Âlimler; tesbih, hamd, secde ve ibadetin, göğsün daralması ve hüznü gidermeye nasıl vesile olduğu hususunda değişik izahlar yapmışlardır. Fahreddin Râzî (v. 606/1209), Sûfilerin, Mutezilenin ve Ehl-i sünnetin bu konudaki görüşlerine tefsirinde yer verir. Bu cümleden olmak üzere, hakkın peşinde olan Sûfiler şöyle demişlerdir: "İnsan bu çeşit ibadetlerle meşgul

¹¹³ Hicr, 15/98.

¹¹⁴ Ali Arslan, *Büyük Kur'ân Tefsiri: (Hulasatü't-Tefasir)* (İstanbul: Arslan Yayınları, t.y.), IX, 287.

¹¹⁵ Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92, 99; Nahl, 16/35, 82; Nûr, 24/54; Ankebût, 29/18; Yâsîn, 36/17; Tegâbün, 64/12.

¹¹⁶ Râ'd, 13/40.

¹¹⁷ Şûrâ, 42/48.

¹¹⁸ Kasas, 28/26.

¹¹⁹ Hicr, 15/99.

¹²⁰ Tâhâ, 20/130; ayrıca bakınız. Sâd, 38/17; Kâf, 50/39; Müzzemmil, 73/10.

¹²¹ Hicr, 15/97, 98.

¹²² Muhammed Mahmud Hicâzî, *Furkan Tefsiri: et-Tefsirü'l-Vazih* (çev. Mehmet Keskin, İstanbul: İlim Yayınları, t.y.), III, 329.

¹²³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IXX, 165.

olduğu zaman, ona Rubûbiyyet âleminin nurları inkişaf eder. Bu inkişaf tahakkuk ettiği zaman, dünya bütünüyle onun gözünde değersizleşir. Dünya onun nazarında böyle önemsiz hale gelince de, ne dünyayı elde etmek, ne de elden kaçırmak onun için bir şey ifade etmez. Dolayısı ile o, dünyayı kaybetmekten ötürü vahşete ve dehşete düşmez, dünyayı elde ettim diye de şımarmaz. İşte bu noktada, hüznü ve keder diye bir şey kalmaz."¹²⁴

Tesbih, hamd, secde ve ibadetin, hüznü gidermeye nasıl vesile olduğu hususunda Mutezile ise şöyle demektedir: "Allah'ın kötülüklerden münezzehe olduğuna inanan kimsenin, zorluklara katlanması kolay olur. Çünkü o, Allah'ın son derece âdil olduğunu, kendisine sebepsiz ve faydasız yere eziyet vermekten münezzehe olduğunu bilince, kalbi yatıştır." Ehl-i sünnet ise şöyle der: "İnsanın başına, istemediği (hoşlanmadığı) şeyler gelince, yine Allah'a itaata koşar. Böylece sanki: "Ey Allah'ım, ister bana hayırlar ver, ister belâlara düşür, her halükârda sana ibadet etmem gerekir" demiş olur."¹²⁵

Günümüz müfessirlerinden Hicâzî, âyette gösterilen çareleri ilaca benzetmekte ve şöyle devam etmektedir: Sadre şifa olan ilaç; Allah'ı tesbih ve takdis etmek, huzurunda rükû' ve sücûda varmak, fazlaca ibadet etmek, Allah'a bağlı olmaktır. Çünkü bu saydıklarımız, nefsi temizler, ruhu takviye eder. Ruh takviye edilince de; Allah yolunda çalıştığı takdirde, duyacağı sıkıntı, elem ve yorgunlukla maddî nefis zayıflar. Bu, Allah yolunda çalışan ve Allah'a davet eden her davetçinin kullanması gereken çok kıymetli bir ilaçtır. Kızı Fatıma'nın (r.a), el değirmeni çevirerek çektiği zahmet ve acıları; tesbih, tahmid ve tekbir ilacıyla tedavi eden Resûlullah¹²⁶ (s.a.) Efendimiz ne kadar da doğru bir iş yapmış ve ne kadar da doğru konuşmuştur!¹²⁷ Resûlullah kızına sıkıntılara karşı ibadet iksirini sunduğu gibi aynı iksiri sıkıntılı anlarında kendisi de kullanmıştır. Nitekim Huzeyfe b. el-Yeman: "Resûlullah (s.a.v.) herhangi bir hususta sıkıntıya düştüğü zaman namaz kılardı." demiştir.¹²⁸

Namazın her mümin için sıkıntıları giderici, stresten ve gönül darlığından kurtarıcı bir iksir olduğu Kur'ân'ın beyanlarıyla ortaya konmuştur.¹²⁹ Bir de bu namaz, elini uzattığında cennet bağlarından salkımların toplanacağı¹³⁰ kadar Allah'ın lütuflarıyla iç içe, cehennem ehline karıştığını hissedecek¹³¹

¹²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, DXX, 165-166.

¹²⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebîr= Mefâtihi'l-Gayb*, çev. Suad Yıldırım ve dğr., Ankara: Akçağ Yayınları, 1990, XIV, 146-147.

¹²⁶ Buhârî, *Fedâilu'l-Ashâb* 9, Humus 6, Nafakaat 6, 7, Deavât 11; Müslim, 80; Tirmizî, *Deavât* 24; Ebû Dâvûd, *Harâc* 20, *Edeb* 109.

¹²⁷ Hicâzî, III, 329.

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 388.

¹²⁹ Bakara, 2/45, 153.

¹³⁰ Buhârî, *Ebvâbü'l-Amel fi's-Salât* 11.

¹³¹ Buhârî, *Ezân* 90; İbn Mâce, *İkâmet* 152.

kadar haşyet dolu,¹³² sabahlara kadar devam edecek ve ayak topuklarının şişmesine¹³³ aldırış ettirmeyecek kadar lezzetli, "benim şehvetim namazdadır."¹³⁴ dedirtecek kadar fitrî, onu göz aydınlığı olarak tanımlayacak kadar inşirah verici,¹³⁵ -kıldığı namazın tarifi sorulunca Hz. Aişe'nin "onun namazının güzelliğinden ve uzunluğundan sorma gitsin!"¹³⁶ dediği gibi- şiirleştirilecek kadar güzel, Cenâb-ı Hak'ı müşahede ediyormuşçasına¹³⁷ kılınacak kadar ihsan bilinciyle dopdolu, tam bir kulluk şuurunun tezahürü olan Hz. Muhammed'in (s.a.) namazı¹³⁸ olursa elbette Yüce Allah'ın, Peygamberin gönlünün daralmasından kurtulması için namazı emretmesinin hikmeti anlaşılmış olur.

Âyette namazın değil sadece secdenin zikredilerek "*Secde edenlerden ol*" denilmesi namaz kılanlardan ol mânasına gelmektedir. Secde *cüz*, namaz ise *küll*dür. Burada *küll*'ün yerine *cüz* kullanılmıştır. Çünkü secde, namazın en üstün kısmıdır.¹³⁹ Bundan dolayıdır ki, bu buyrukla özellikle secde hali söz konusu edilmiştir.¹⁴⁰ Hz. Peygamber (s.a.), "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, secdedeki halidir. O bakımdan ihlâsla dua ediniz."¹⁴¹ diye buyurmuştur. Bunlara ek olarak "Huzurunda durduğun ve secde edenlerle birlikte yere kapandığın zaman seni gören Allah'a güvenip dayan"¹⁴² âyetinde kişiye secdede Rabbin kendisini gördüğünün hatırlatılması "seni gören elbette seni yalnız ve savunmasız bırakmaz" anlamıyla secde eden kişiyi her dertten uzaklaştırıcı mahiyettedir. Ayrıca Kur'an Allah'ın hitabı olduğu için güvenmesine ve yönelmesine sebebiyet veren ne varsa gerçekleşeceğine işaret etmektedir. "Secde et" yerine, "*secde edenlerden ol!*" buyurulması da müslümanların Hak yolunda birlikte davranmalarını, aynı inancı ve dinî davranışı paylaşmalarını ima etmektedir.¹⁴³ Bazı müfessirler, bu âyetin "rükû edenlerle birlikte rükû edin"¹⁴⁴ âyetinde olduğu gibi cemaat namazını terğib ve teşvik için geldiğini söylemişlerdir. Bu âyette topluluğa ve beraberliğe işaret edilmesi oldukça önemlidir. Cemaat, birlikteliğin ve paylaşımın remzidir. Nitekim sevinçler paylaştıkça çoğalır, hüznün ve kederlerse paylaştıkça azalır, yok olur.

¹³² Bakara, 2/45.

¹³³ Tirmizî, Şemâil 79.

¹³⁴ Ebu'l-Hasan el-Heysemî, *Buğyetü'r-Raid fi Tahkiki Mecmaü'z-Zevaid ve Menbaü'l-Fevaid* (thk. Abdullah Muhammed Derviş, Beyrut: Dâru'l-Fikr,1994), II, 552.

¹³⁵ Nesâî, İşrâtu'n-Nisâ 1.

¹³⁶ Buhârî, Kıyamu'l-Leyl fi Ramazan 1.

¹³⁷ Buhârî, İmân 37; Ebû Dâvûd, Sünne 16; Tirmizî, İmân 5.

¹³⁸ Hâbil Şentürk, *İbadet Psikolojisi: Hz. Peygamber Örneği* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), s. 91.

¹³⁹ Arslan, IX, 284.

¹⁴⁰ Kurtubî, X, 63.

¹⁴¹ Müslim, Salât, 215; Nesâî, Tatbik, 78.

¹⁴² Şuarâ, 26/218-219.

¹⁴³ *Kur'an Yolu*, III, 334.

¹⁴⁴ Bakara, 2/43; Âl-i İmrân, 3/43.

Sonuç

İslam dini, müslümanın hayatı boyunca karşılaşacağı her hadiseye karşı onu bilinçli kılmayı ve onun tavırlarını belirlemeyi hedefleyen bir dindir. Bu çerçevede Allah (c.c.), başta Hz. Peygamber sonrasında tüm müminlerin dini tebliğ uğrunda karşılaşacakları her safhada onlara Kur'ânî emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bir kısmı da dini ve dindarı alay vesilesi yaparak inkârlarını ortaya koyanlar hakkındadır.

H-z-e kökünden türeyen kelimeler Kur'ân'da dini alaya alanları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kökün geçtiği âyetlere ve sebep-i nüzul kaynaklı âyet yorumlarına bakıldığında bu âyetlerin sadece inkârcıları muhatap olmadığı, dini alaya alanlara karşı müslümanlara bilinç ve tavır açısından birçok mesuliyet yüklediği de anlaşılmaktadır. Bu durum, müslümanın sadece iyilik yapmakla, kendini ve içinde bulunduğu toplumu kötülük yapmaktan korumakla sorumlu olmadığını, aynı zamanda başkalarının yaptığı kötülüklerden de koruması gerektiğini göstermektedir.

Dini alaya alanlara karşı bir müslüman için gerekli olan ilk şey, dini alaya almaya yönelik Kur'ân'ın tavrının bilinmesidir. Kur'ân'a göre dinle alay etmek, en büyük ve en şiddetli inkâr biçimlerindedir. Kur'ân dini böylece inkâr edenlerin; müşrik, ehl-i kitap ve münafıklardan olduklarını belirterek hükmünü ortaya koymuş, bunun yanında müslümanların da bu tehlikeli fiile düşebilecekleri uyarısında bulunmuştur. Bu bilince sahip olan her müslüman hem kendisini hem de çevresini dini alaya almadan koruyacaktır.

Bu şuurla dini alaya almaktan kendini ve çevresini koruyan müslümanın müstehzilere karşı yapması gereken ilk şey, bir müslüman olarak kendinde - dinin aslından ve tebliğ gereği olmayan şeylerde- dini alaya alanların alaylarına malzeme yapacakları herhangi bir şey bırakmamaktır. Bu önlem dindarın her zaman inkârcılara karşı bilinçli ve uyanık olmasını gerekli kılmakta aynı zamanda ona mümin olmanın ayrı bir mesuliyet yüklediğinin farkında olması gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte elbette müslüman dinin aslından ve tebliğ gereği olan hususlarda kınayanın kınamasından ve alay edenin alayından korkmadan ilahi emirleri yerine getirecektir.

Ayetlerin geneline bakıldığında bireyi yönlendirmenin ötesinde fert temelinde toplumun hedef alındığı dini alaya alanlara karşı müslümanın toplum içindeki bir birey olarak davranışlarının yönlendirildiği görülmektedir. Müslüman fert dini alaya alanlara karşı tavrını ortaya koymakla yükümlüdür. Burada dikkat edilmesi gereken husus Kur'ânî emirlerde toplumsal barışın, çok kültürlülüğün gözetilmesidir. İlgili âyetlerde inkârcılarla müslümanlar arasındaki sosyal ilişkinin tamamıyla kesilmesi değil, dini alaya alma fiiline karşı müslümanın hem kayıtsız kalmaması hem de en güzel bir karşılık ve tavırla mukabelede bulunması

istenmektedir. Bu ise Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in asıl gönderiliş gayesi olan tebliğin devamını sağlamaktadır.

İnkârcılar dini alaya alırken dünyada elde ettikleri maddi manevi tüm imkânları kullanmaktadırlar. Bunlara karşı müminin en önemli sığınağı ise Allah'ın (c.c.) alaycılarının haklarından gelmeye yeteceğine olan imanidir. Bu imanı ise müslüman, ibadet hayatında derinleşerek elde edecektir.

Kaynakça

Abdülvehhâb, Muhammed b., *Fethü'l-Mecîd Şerhi Kitâbi't-Tevhîd*, Kahire: Dârü'l-Hadis, 1992.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*, hakkakahu ve harrace ehâdîse ve allake aleyh Şuayb el-Arnaut, Âdil Müşşîd, Âmir Gadban, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Albayrak, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*, İstanbul: Şule Yayınları, 1992.

Ali el-Kârî, Şerhu's-Şîfa, İstanbul, 1299.

Alper, Hülya, *Bir Kelam Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.

Arslan, Ali, *Büyük Kur'ân Tefsiri, Büyük Kur'ân Tefsiri: (Hulâsatü't-Tefâsir)*, İstanbul: Arslan Yayınları, t.y.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001.

Beyzâvî, Ebû Saîd Nâsırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, 1. bs., Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1418/1997.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, 1.b., thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır, Dâru Tavgi'n-Necât, 1422/2002.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları, t.y.

Cengiz, İlhan, *Mecelle Hukukun Doksan Dokuz İlkesi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, 3. bs. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.

Çaplı, Orhan, *İnsanın İç Dünyası*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.

Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzul*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002.

Dalkılıç, Mehmet, "İslam Düşünürlerinin Âlem Görüşü: -Olabilecek Âlemlerin En Mükemmeli-", *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu*, 15 Mayıs 2008, 2008, II, 5-10.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed Dârani, el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suudiyye: Dâru'l-Muğni li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1412/2000.

Durmuş, İsmail, "Müşâkele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, c. XXXII, s. 154-155.

Ebu Bekr Abdürrezzak b. San'ânî, Hemmâm Abdürrezzak, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami, Beyrut: El-Meclisü'l-İlmi, 1983.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, *Kitâbü's-Sünen= Sünenu Ebû Davud*, Beyrut, Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y..

Ekin, Yunus, *Kur'ân'a Göre İnançsızlık*, İzmir: Işık Yayınları, 2001.

el-Fetâvâ'l-Hindiyye fi Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebi Hanîfe, nşr. Şeyh Nizam vd., Diyarbakır, 1973.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sdl. İsmail Karaçam, Emin Işık, İstanbul: Feza Gazetecilik, t.y.

Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzul: Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri: Fatıha ve Bakara Sureleri*, İstanbul: Elif Ofset Tesisleri, 1978.

Er, İzzet, *Sosyalleşme, Sosyal Gelişme ve İslam: Din Sosyolojisi Açısından Bir Deneme*, Bursa: Furkan Kitabevi, 1988.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Lüga*, 1. bs., Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2001.

Habergetiren, Ömer Faruk, "İslam Hukuku Muamelat Konularında "Sukuta" Rıza Anlamı Verilen İşlemler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2, (2012): 131-165.

Heysemî, Ebu'l-Hasan, *Bugyetü'r-Raid fi Tahkiki Mecmâü'z-Zevâid ve Menbâü'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed Derviş, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.

Hicâzî, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri: et-Tefsirü'l-Vâzih*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: İlim Yayınları, t.y.

Hindî, Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttaki, *Kenzü'l-Ummal fi Süneni'l-Akval ve'l-Ef'al*, neşr. Bekri Hayyani, Saffet Sakka, 5. bs., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yay., 1993.

İbn Kudâme, *el-Muğni: Kitâbu'l-Murted*, 4. bs. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin Türki, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1419/1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, *Sünenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Kahire: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabiyye, 1975/1395.

- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3. bs., Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994.
- Kahtanî, Muhammed b. Said, *Din ve Dindarlarla Alay Etmek*, y.y., Guraba, 2003.
- Kara, Ömer, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında İtibar Sebebin Hususiliğine Değil Lafzın Umumiliğinedir İlkesine Usulcülerin Metodolojik Yaklaşımı", Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Karaman, Hayreddin, v. dğr., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Karyağdı, Osman, "Kur'ân'a Göre Sosyal Çevrenin İnanç ve Davranışlara Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Kaya, M. Cüneyt, "Gazzali ve Alemin Mükemmelliği: Leyse fi'l-İmkan'ın İbn Sinacı Kökleri Üzerine", 900. Vefat Yılında İmam Gazzali: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 07-09 Ekim 2011 İstanbul, 2012, s. 561-601.
- Kurt, Hasan, *İslam İnançına Göre Nifak ve Münaфіk*, İstanbul, Nesil Yayınları, 2004.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 2. bs., Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mevdûdî, Ebü'l-Ala, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hazreti Peygamberin Hayatı*, trc. Ahmed Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Haccac el-Mekki, *Tefsirü'l-İmam Mücâhid b. Cebr*, thk. Muhammed Abdüsselam Ebü'n-Nil, 1. bs., Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, 1410/1989.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi b. Haccâc, *Sahih-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1956.
- Nesâî, Ebü Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, 2.b., thk. Abdülfettah Ebü Gudde, Halep: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 1406/1986.
- Nesefî, Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl*, 1. bs., Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Nevevî, *Ravzatü't-Talibin*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3. bs., Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1420/1999.
- _____, *Tefsir-i Kebîr= Mefâtihü'l-Gayb*, çev. Suad Yıldırım ve dğr., Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Reşid Rıza, Muhammed Abduh, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Hakîm= Tefsirü'l-Menar*, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1411/1990.

Sıcak, Ahmet Sait, "Kur'ân Tefsirinde Öznellik", Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

_____, "Kur'an'da İstihza (Küçümseme)", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Şentürk, Habil, *İbadet Psikolojisi: Hz. Peygamber Örneği*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Tefsirü't-Taberî=Câmiü'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 1. bs., Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1420/2000.

Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, 1987.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *el-Câmiü's-sahih=Sünenü't-Tirmizî*, thk. ve şerh Ahmed Muhammed Şakir, 2. b., Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1395/1975.

Toptaş, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Şifa Tefsiri*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 1994.

Tuzcu, Abdullah, "Kur'ân-ı Kerim Açısından Mecelle'nin Külli Kaideleri", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Vâhidî, Muhammed en-Nisaburi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Yalman, Abdullah, "Kur'ân-ı Kerimde İstihza (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Zekiyyüddin Şaban, *Usulü'l-Fıkhi'l-İslami*, Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1971.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, trc. Ruhi Özcan, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993.

